VZORY
na horáckých kraslicích

Obkreslil, sestavil a slovem provází
Vratislav BĚLÍK

Byl jsem požádán Okresním kulturním střediskem v Třebíči, abych sestavil soubor vzorů na horáckých lidových kraslicích. Učinil jsem tak. Určil jsem k tomu kraslice ze své sbírky a rozšířil o kraslice mnou samým vytvořené, avšak v horáckém pojetí a lidových tématech.

Horácká malovaná vajíčka byla zdobena jednak malbou voskem zvanou „batik",jednak vyškrabováním. Užívalo se však i tzv. vypalování kyselinou zvanou lučavka /lidově šelvostr/. Tvořily se však také otisky lístků jarních rostlin.

Dostal-li jsem za úkol okreslit vzory z lidových originálů, je třeba si uvědomit, že vaječná skořápka je oblina a z ní se mají vzory uvést do roviny. To znamená, že sférické trojúhelníky se převádějí na rovnoběžníky. Chci-li nakreslit vzory v pravých rozměrech, jaké jsou na vejci, vycházejí po rozvinutí do roviny jinak a zdají se mnohem větší. To je třeba brát v úvahu.

Úvodní slovo

Od svého nejútlejšího dětství jsem se zajímal o národopis. Narodil jsem se v Rouchovanech 20. července 1900. Tatínek tam byl kupcem a pocházel z Doubravníka. Maminka se narodila v Líšni. Tehdy za starého Rakouska bylo na místě hlásit se k pravému a rozhodnému češství. To se projevovalo také oživením národopisu. U nás v rodině se tak dělo s plným odevzdáním. Tak se i ve mně projevoval zájem o národopis.

Když jsem přišel roku 1911 do Brna a na studiích jsem se dostal v Moravském muzeu do národopisného oddělení, stalo se po celých sedm let studií mým nejmilejším místem v Brně. Kromě toho na můj zájem mělo veliký vliv celé okolí Brna, které žilo ještě plně národopisně. Když pak roku 1918 jsem nastoupil jako učitel na měšťanské škole v Moravském Krumlově, s údivem jsem poznával, jak čilý je národopisný život v jeho okolí. Moje poznatky se velmi obohacovaly. Nacházel jsem tam ještě dostatek malovaného nábytku domácího původu /Mohelno, Horní Dubňany, Krhov/, lidovou keramiku /Rouchovany, Ivančice, Velká Biteš, Znojmo,Kravsko, Vranov n./Dyji/. Objevovaly se i domácí výšivky jako součástky krojové, poznával jsem systém lidových staveb a výzdobu přírůstků. Nářečí jsem dokonale ovládal, neboť se stalo mou mateřskou řečí. Rozlišoval jsem však jednotlivé obvodové odchylky.Zvykosloví jsem osobně prožíval s ostatními. Chyběl mi jen kroj a kraslice. Nacházel jsem různé části kroje a podle slov starších pamětníků jsem mohl celý život rekonstruovat kroje, které se nosívaly při různých příležitostech a v různých obdobích.

Chyběly mi tedy jen kraslice - horácké kraslice. O těch právě chci pojednat v této publikaci.

Kraslice je pojem vajíčka pestře a stylizačně bohatě pomalovaného. Když jsem se u nás na Vysočině s něčím takovým neshledával, začal jsem tvořit kraslice sám. Inspirován jsem byl vzory na horáckých výšivkách.

V posledním roce války navštívil mne v Mohelně univ. profesor Antonín Václavík, když právě připravoval dílo Výroční obyčeje a lidové umění. Ptal se na kraslice. S mými výtvory nebyl spokojen. Řekl mi: „Nic jiného již na kraslicích u vás nebylo ?" Pravím mu:

„Bylo, ale to nebyly kraslice, to byla jen vajíčka na jednu barvu pomalovaná; nebylo to nic zvláštního." Pak jsem mu však řekl, že jsem u Slováčků dostával jako malý chlapec vajíčka, o kterých se říkalo, že jsou malovaná „na nebe" nebo „na vodu". Požádal tedy o ně, ale nikdo od Slováčků nebyl naživu. Pokusil jsem se je vytvořit tedy sám technikou voskovou - batik. Slunce, voda - to jsou dva živly. Později jsem našel třetí živel; ne sice na vejcích, ale ve štukách na staveních: stromečky v květináčích - zemi. Čtvrtý živel už byl lehce k uhodnutí: vzduch - a v něm ptáci, hmyz. I s těmi jsem se později shledal na kraslicích. K tomu se připojila ještě láska. To všechno dává téma horáckým kraslicím.

Avšak slovo kraslice se na Vysočině vyskytuje až hodně později. U nás stále převládá pojmenování „malované vajíčko".

A

VZORY VYŠKRABOVANÉ

VYŠKRABOVANÁ VAJÍČKA

Na vyškrabávání se barvila natvrdo uvařená vejce přírodními barvivy: březulkou na karmínově červeně, indigem namodro, nebo se vařila ve slupkách cibulových či v odvaru praženého obilí nahnědo v několika odstínech. Na sytě obarvených vejcích se pak vyškrabují vzory. Děje se tak zpravidla kapesním nožem s ulomenou špičkou, nebo zlomenou břitvou, nebo pilníkem se špicí ostře vybroušenou. Vzor se objevuje bílý. Je proto třeba, aby k tomu byla použita vejce s křídově bílou skořápkou.

MALOVNA

Chodí-li kluci o Velikonočním pondělí po mrskutě, dostávají obarvené vajíčko. Avšak velcí chlapci bývali podarování od děvčat malovaným vajíčkem - kraslicí. Říkalo se, že chlapec dostal malovnu. Děvčata však nepodávala malovnu přímo. Ona ji posílala. To byl obyčej velmi půvabný. Každé děvče připravilo jako malovnu až celý mandel obarvených vajec; bývalo jich však také jen tucet i také šest pro svého milého. Avšak i děvčata nezamilovaná nachystala malovnu tomu, kterého by ráda za milého měla. Dálo se tak navečer o velikonoční neděli. Děvče zvolilo k tomu někoho z nejbližších příbuzných vyvoleného chlapce. Poslíček nesměl prozradit, od koho malovnu nese. A on neprozradil, protože dostal velmi dobrou odměnu.

Co ještě bylo dál v malovně?

Mezi obarvenými vejci byla nejvzácnější kraslice; někdy byly dvě i tři. A byly tím vzácnější, protože byly milostným vyznáním. Znamením toho bývalo srdíčko kvetoucí láskou, věneček a stromeček, což znamenalo: "Podávám ti svou lásku a poctivost na celý život." /Symbolem života je strom/. Také milostné veršíky doprovázely takové vyznání. Bylo-li však děvče zasnoubeno chlapci na přání rodičů, a kterého zrovna rádo nemělo, ale muselo malovnou vyhovět společenskému taktu, neobjevil se na vajíčku věneček ani stromeček, ale nějaká zubatá obroučka a byť by tam i kvítka v košíku byla, byl to přece jen koš. Do malovny patřil též malovaný perník. svěcené koláče, ba i bábovka, ale také vyšívaný šátek, nebo vyšívané šle a třeba i vyšívaná vesta. Za toto podarování měl se chasník odměnit tančením s onou dívkou při muzice na Provodní neděli.

Jak to však dopadlo, když bylo maloven víc? Tedy každé malované vajíčko /kraslice/ již tím, že je malované, je významnější a proto již patří do malovny, avšak to s tématickým vyznáním je přece jen nejvýznamnější a nejmilejší.

Kraslici do malovny nemusela dívka vytvořit sama. Zpravidla tato práce byla zadávána rukám na to dovedným a osobám, které milostné období již měly za sebou, ale rozuměly mladým srdcím.

VAJÍČKA VYŠKRABOVANÁ

Tab. I.

1. Děvče podává svému milému na celý život svou počestnost /věneček/ a lásku.

2. Vnucenému snoubenci podává děvče nekvetoucí lásku, místo věnečku je tam zubatá obroučka a květiny byť tam i jsou, co je vše platné, když je to přece jen koš.

3. Vajíčko na dvě srdce.

Tab. II.

Vajíčko do malovny s veršem :Mé srdce, tvé srdce je jedno, vyroste červená růžička z něho.

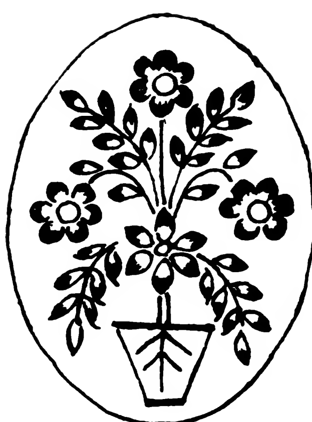
Vajíčko do malovny s veršem: Ať nikdy v světě nepoznáš, jak klam a zrada bolí! Buď šťasten s dívkou tou, co srdce tvé si zvolí.

Tab.III.

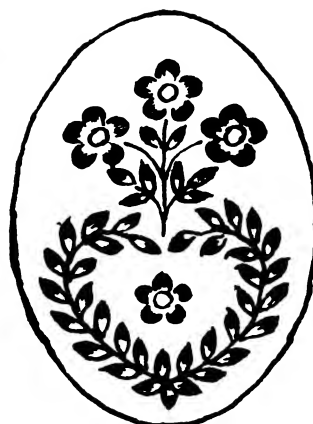
Vajíčko do malovny:Svobodný stav, počestnost a slib na manželství.
Rozkvetlá halouzka.

Tab.IV.

Klenoty ve vyškrabovaných vzorech.

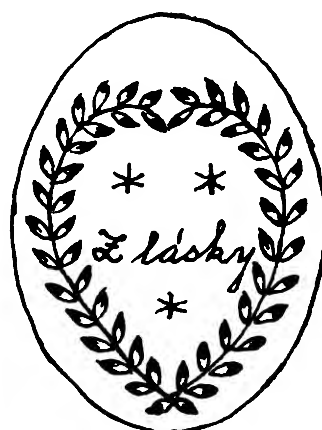
Vladimír
Doskočil
Studená

Malovna.

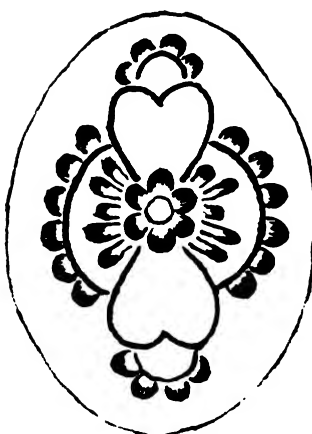
Vladimír
Doskočil
Studená

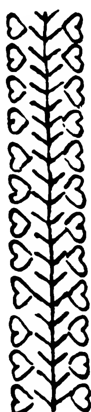

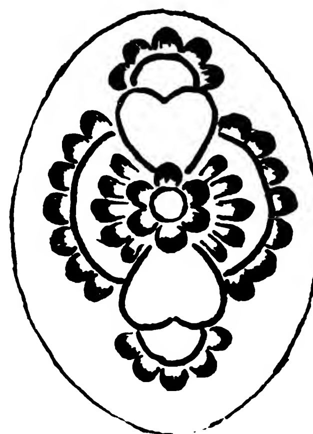

Malovna.

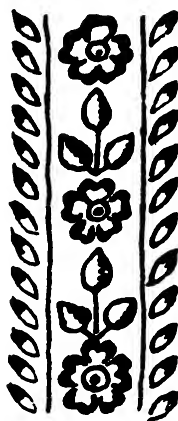
Marie
Nováčková
Rouchovany.

Malovna.

Tab. I.

Tab. II.

Mé srdce
tvé srdce
je jedno,
vyroste
červená
růžička
z něho.

Anežka Pruškovà, Šemíkovice

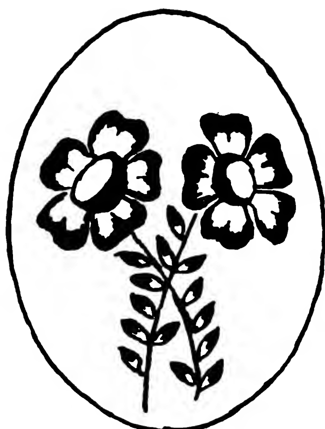

Na špici

Ať nikdy v světě
nepoznáš, jak
klam a zrada bolí.
Buď šťasten s dívkou
tou, co srdce tvé
si zvolí.

Krahulčí u Telče

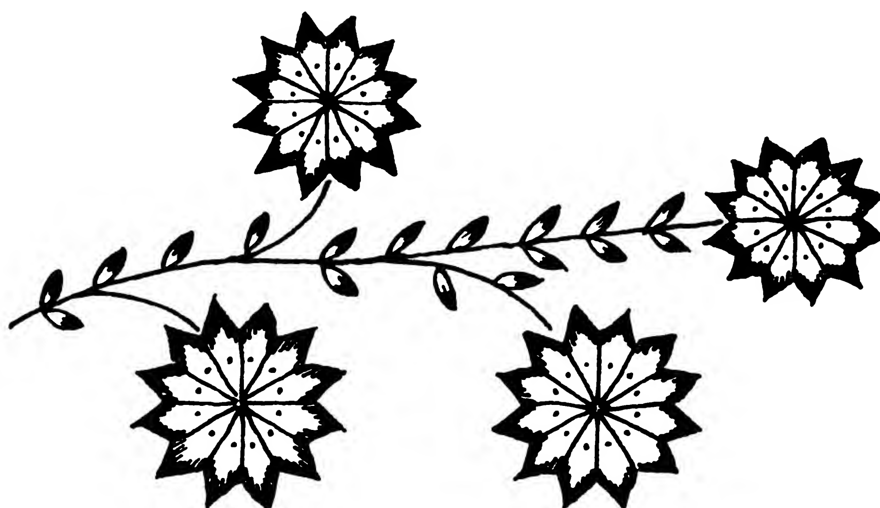

Svobodný stav.

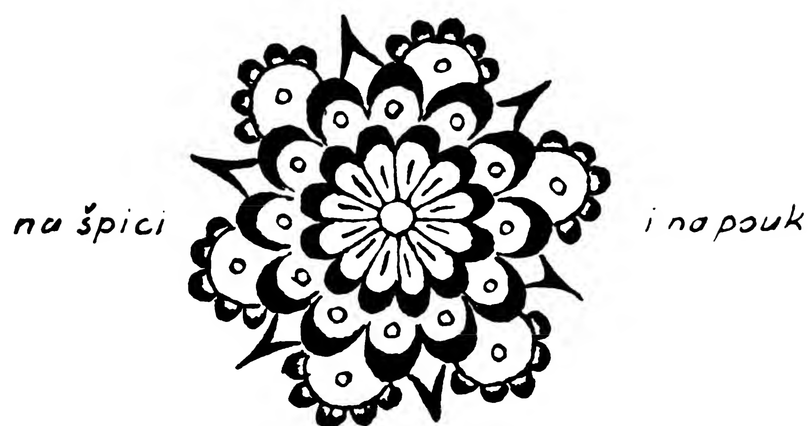

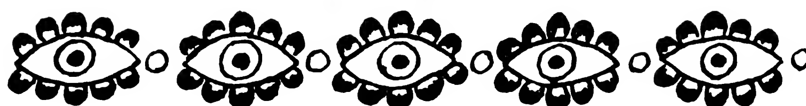
Slib na manželství.

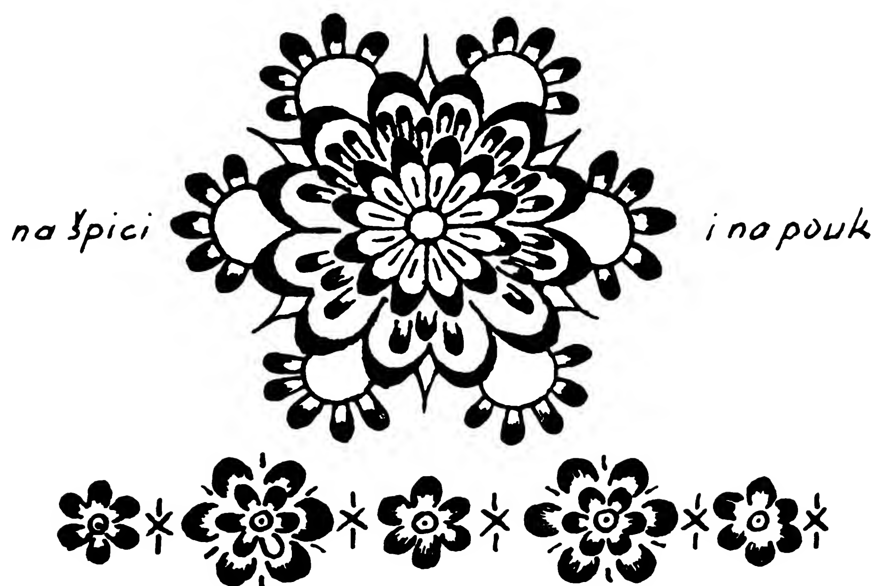

Obřany u Brna.

Tab. III.

Jaroslav Nováček, Rouchovany

Tab. IV.

B

KRESBA VOSKEM ŠPENDLÍKEM

Na vajíčka malovaná voskem /pravým včelím voskem/ - batikovaná, je potřeba několika materiálů. Na rozdíl od vyškrabování kreslí se vzory již na neobarvené vajíčko, též s křídově bílou skořápkou. Včelí vosk se rozehřívá v malé plechové nádobce. Nejlepší je plechová lžíce, která se ohne a připevní na dřevěný podstavec.

Kahan s knotem /bavlněná šňůrka/ a líh na pálení. Může býti petrolejová lampička do lucerny - ale petrolej velmi zapáchá.

Písátko - buď je to špendlík zapíchnutý dobře v dřevěném držátku, nebo trubičkové písátko. Teď se snadno nahrazuje perem značky Rédis č. 1 nebo 1/2.

KRESBA ŠPENDLÍKEM

Špendlíkem se nabere kapka horkého vosku. Přiloží se na skořápku a trhne se. Vytvoří se slzička.

nebo . Soustavná linka se vytvořit nedá a proto se nahrazuje takto:

Na obohacení vzorů se ještě používá odraného pírka na konci sestřiženého.

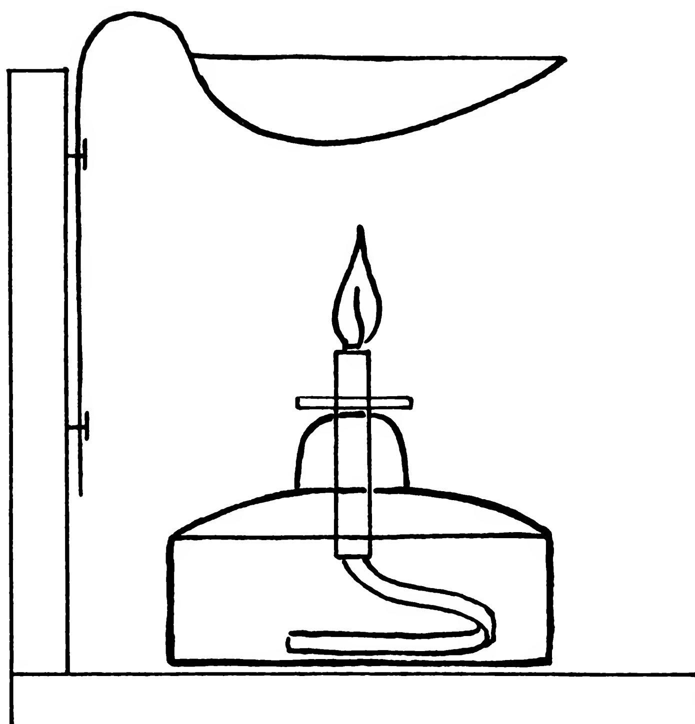
Namáčí se do vosku a na vajíčku se objeví trojúhelníček; tak vznikají tyto tvary:

Po nakreslení vzorů vloží se vejce do barvy, kde se ponechá hodně dlouho /1 hod. i víc/, aby barva sytě chytla. Po vyjmutí z barvy se nechá vejce oschnout. Při osušování se jím neotáčí, aby se nenadělala na vejci tzv. mračna.

Pak teprve se vejce vyfoukne, nahřívá se nad plamínkem kahanu, vosk se hadříkem stírá a objeví se malované vajíčko. Po schladnutí se kluckem přetírá a vyleští.

Doporučuje se kreslit na vejce syrové, poněvadž se do barvy pěkně ponoří. Výdumky na vodě plavou.

VAJÍČKA PRACOVANÁ VOSKEM A ŠPENDLÍKOVOU HLAVIČKOU

Tab. V.

Vajíčka z Volavčic Jos. Vávrů /80 let/.
Práce špendlíkovou hlavičkou je sice omezena vytvářet nejrůznější tvary; za to však se zde uplatňuje rozmanitost kompoziční.

Tab. VI.

Kraslice Marie Vávrové z Brandlína u Dačic.
Možno upozornit na sluncové motivy, jež se vyskytují v kresbách starověkých.

Tab. VII.

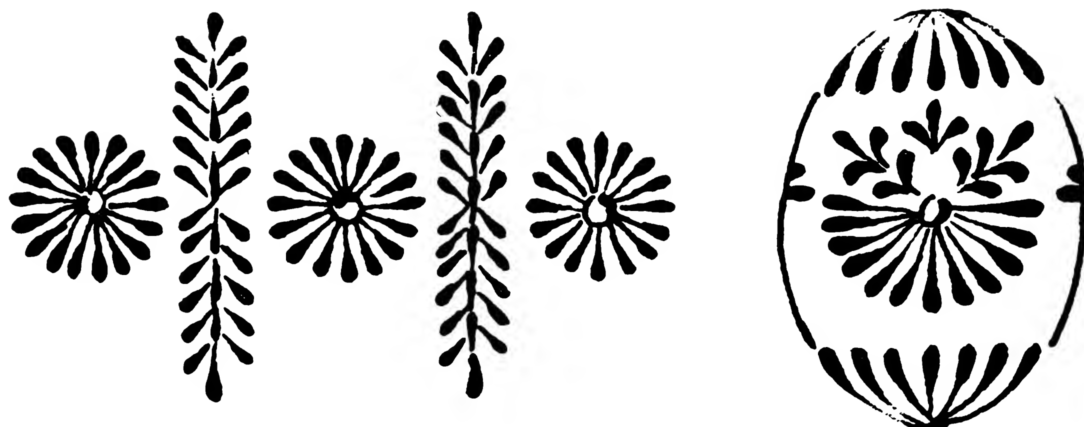
Kraslice Marie Rafkové ze Studené u Telče.
Zde se uplatnily otisky odraného peříčka
a téma „vzduch" v podobě motýla.

Tab. VIII.

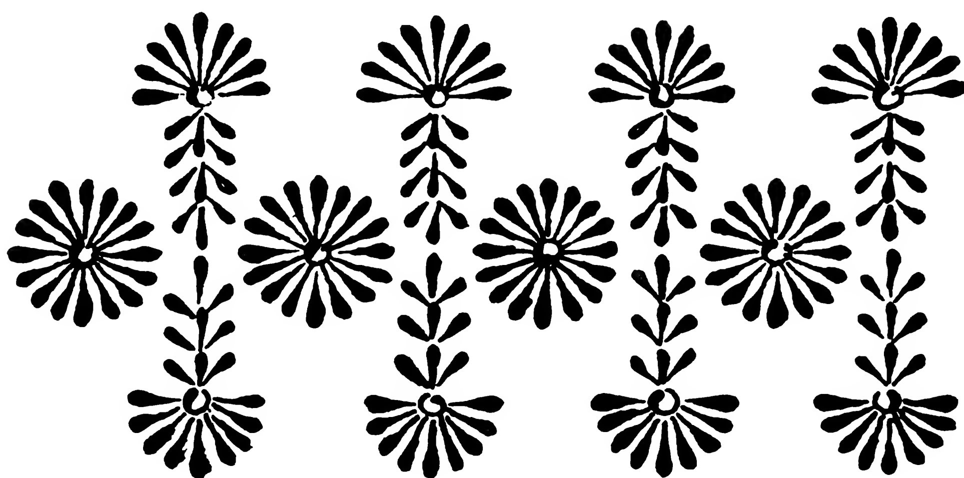
Kraslice Marie Neradové z Hrotovic.
Motiv „cestička zamilovaných".
Je to závitovitá cestička, na které se sejdou dvě srdce. K svému vrcholnému cíli blíží se obcházením čím dál výš. Cestičku vroubí měkká travička nebo květiny.

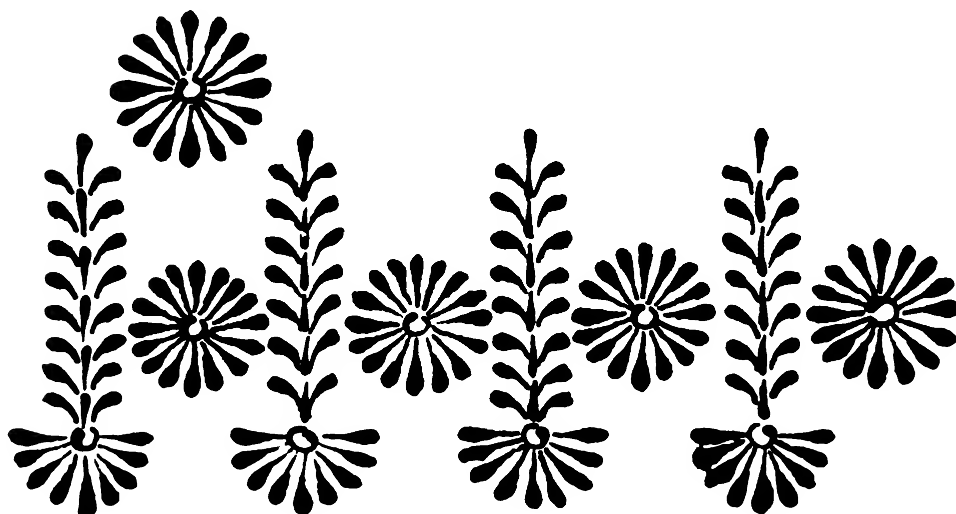
Tab. IX. , X.

Kraslice Anny Skálové z Počátek.
Jsou to práce technicky a kompozičně vrcholné.

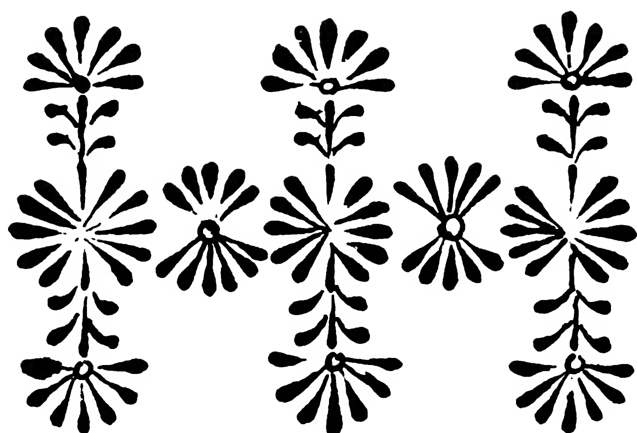

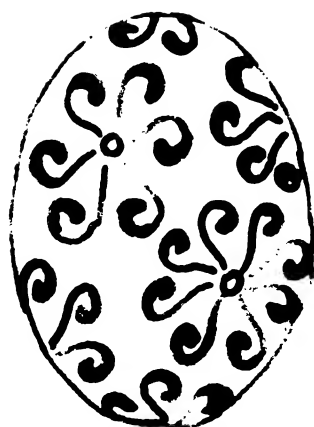
Josef Vávrů, Volavčice u Telče.

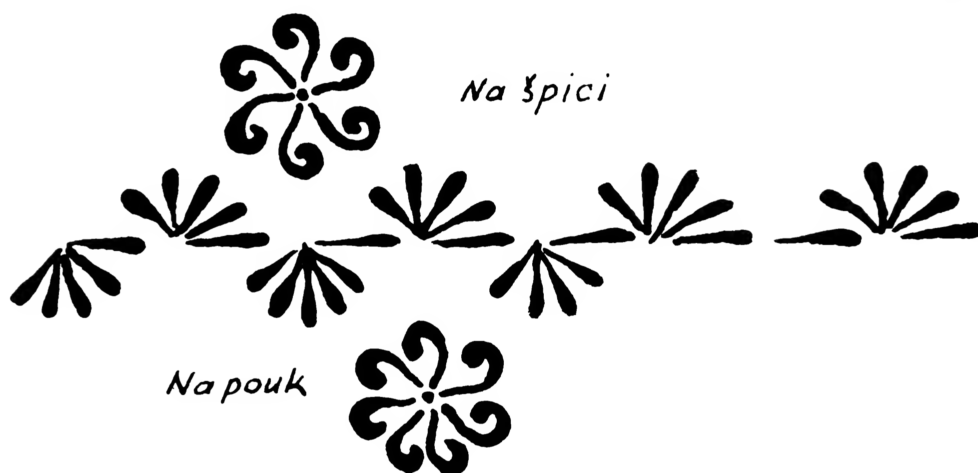

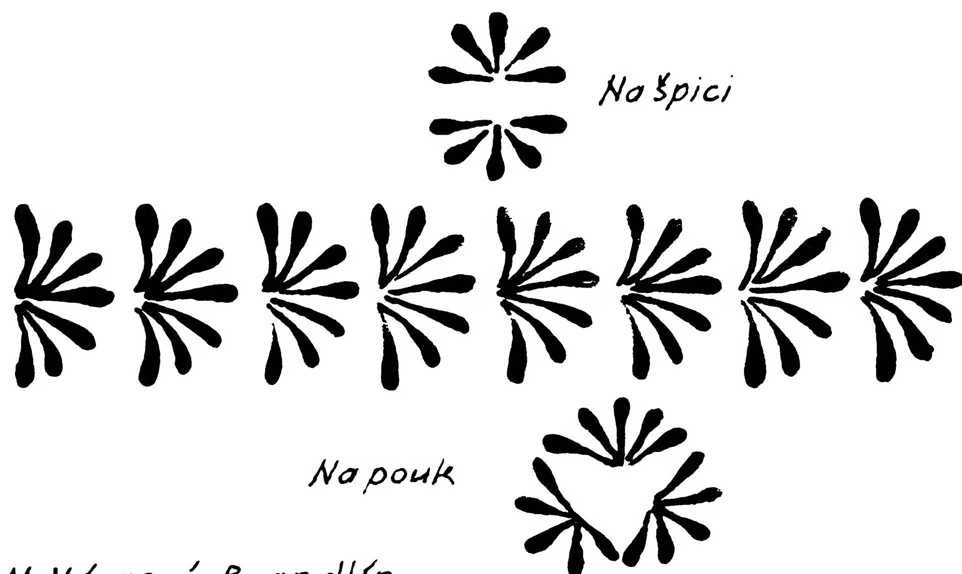

Tab. V.

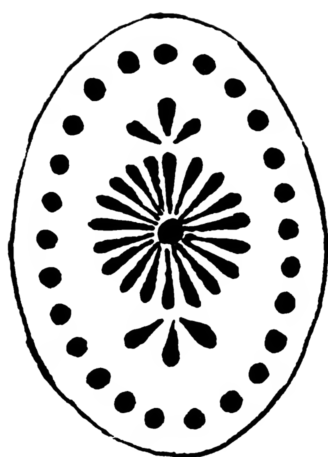
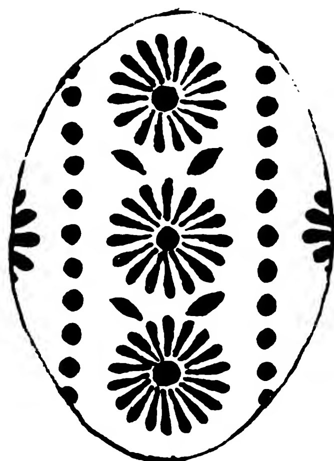
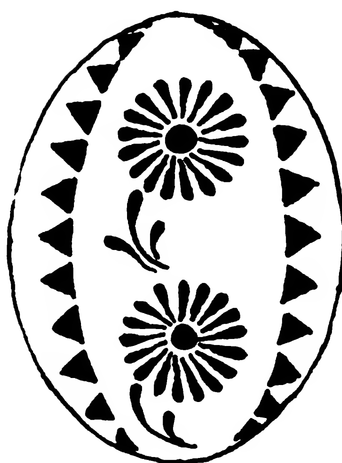
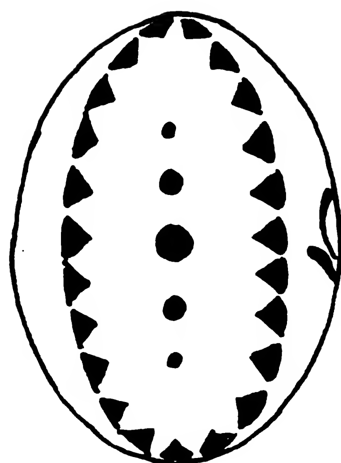
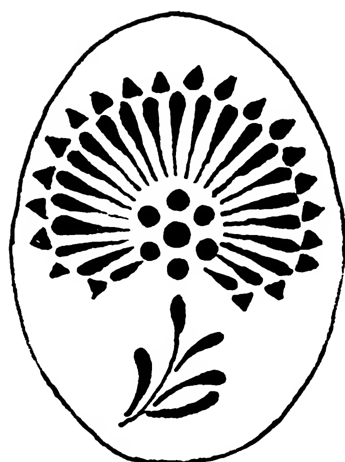
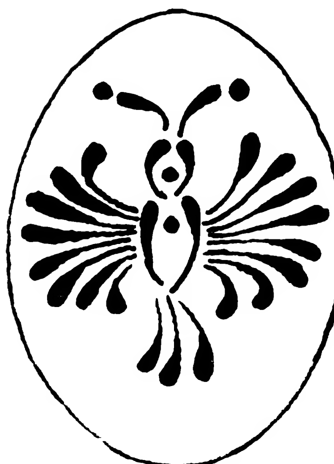
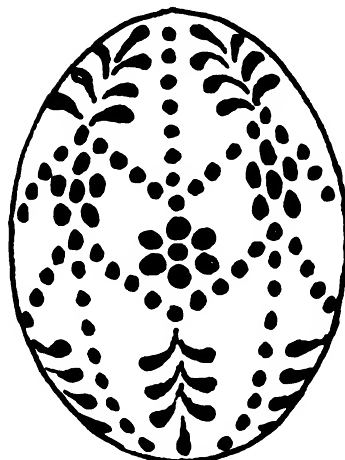

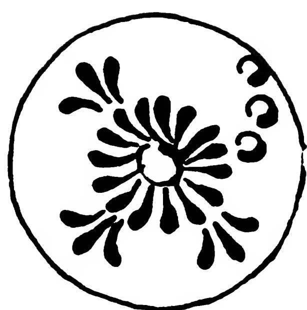
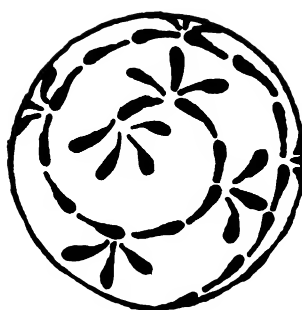
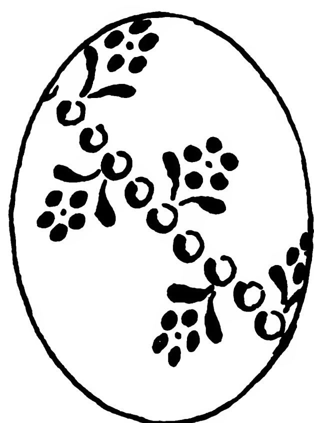
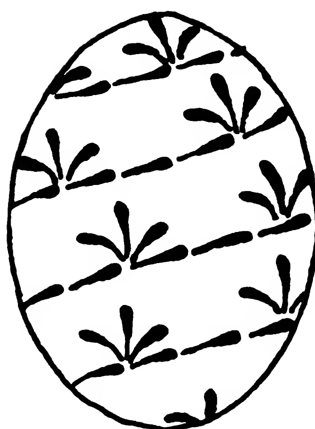
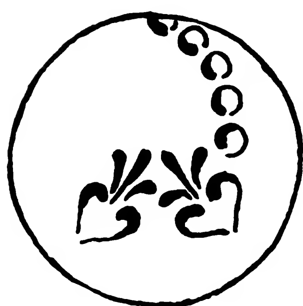
M. Vávrová, Brandlín

Tab. VI.

Marie Raflová, Studená

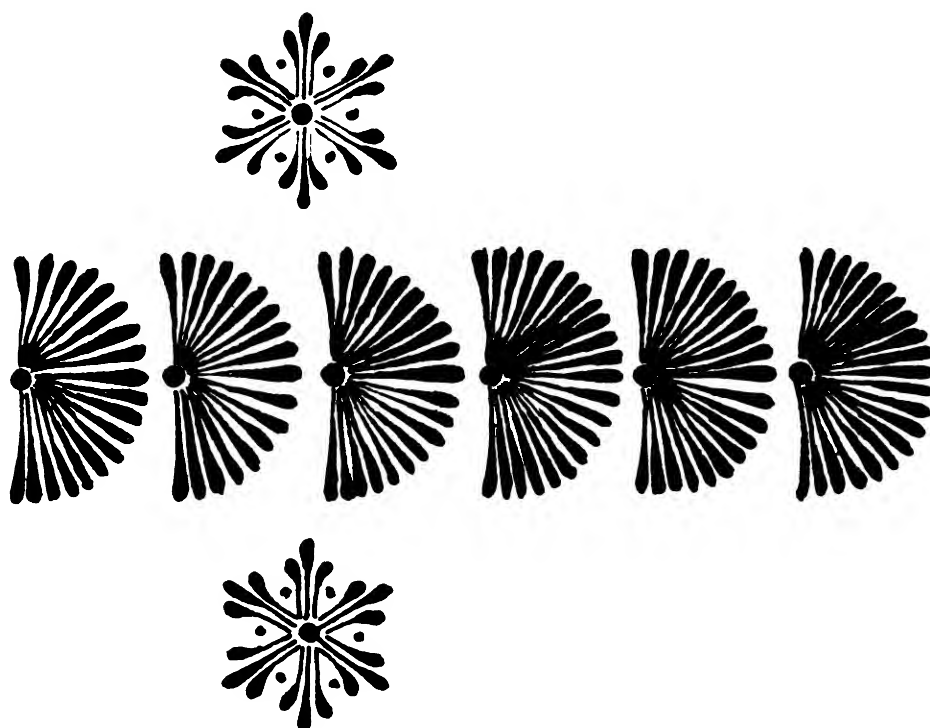
Tab VII.

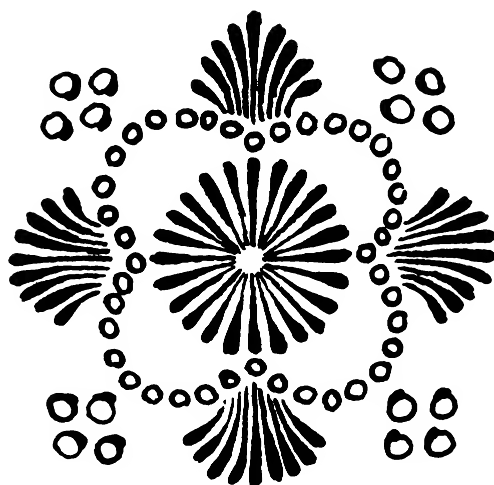

Cestička zamilovaných

Marie Neradová, Hrotovice

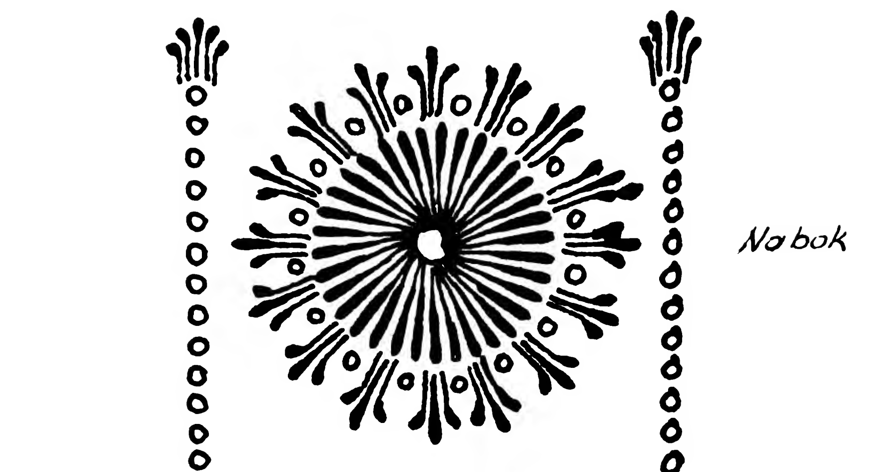
Tab. VIII.

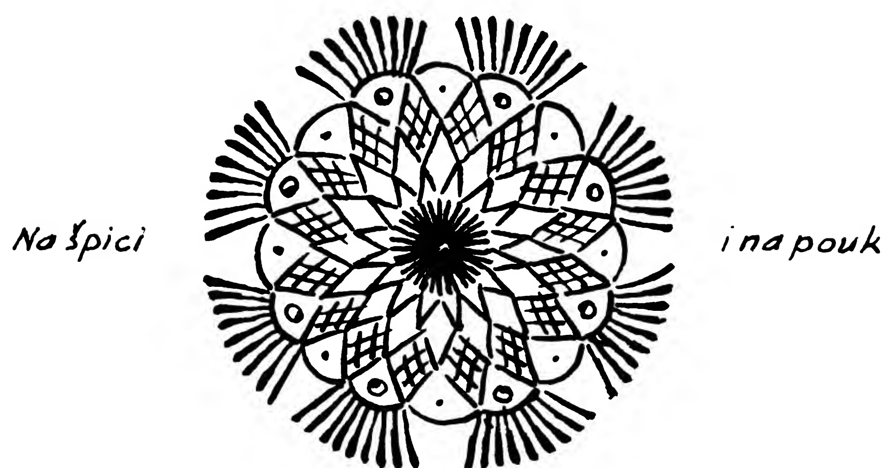

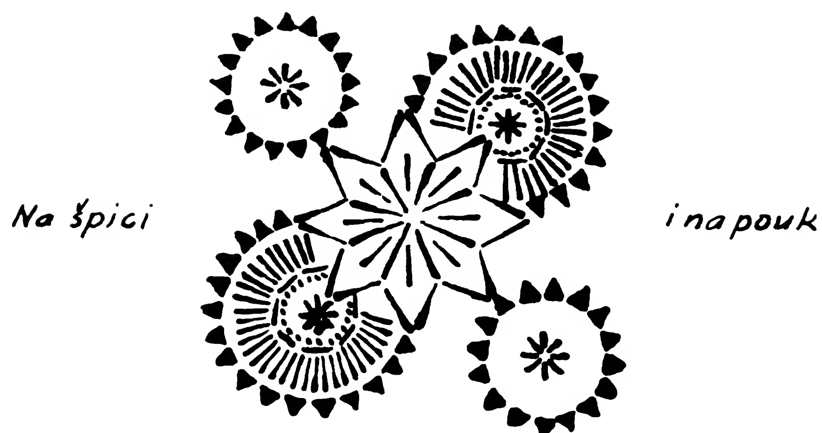
Na špici i na pouk

Anna Skálová, Počátky

Tab. IX.

Tab. X.

C

KRESBA VOSKEM PÍSÁTKEM

KRESBA PÍSÁTKEM

Písátkem /perem Rédis/ dají se vytvářet souvislé linky a tím i výraznější a různotvárnější vzory. Jinak se postupuje stejně jako při kresbě špendlíkovou hlavičkou. Nutno jen stále nahřívat písátko, aby vosk plynule splýval.

Jedná se ještě o to, uvědomit si kresebnou kompozici. Na každém vejci pozorujeme tzv. špici, pouk a boky. Jak ve prospěch kresby vejce rozdělíme?

Přes špici a pouk vedeme křížem dvě linky; napříč čáru jednu. Geometridou to znamená vést dva poledníky přes póly a napříč rovník. Přes špici a pouk vedeme ozdobný pásek, napříč se kreslí prstýnek nebo též obroučka.

Tab. XI.
Počátky poznání témat se živly: sluncem a vodou.

Tab. XII.
Motivy sluncové.

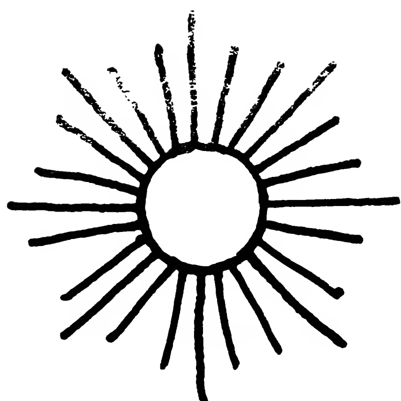
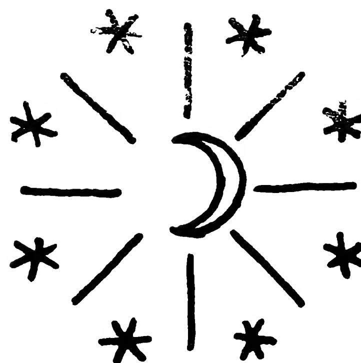
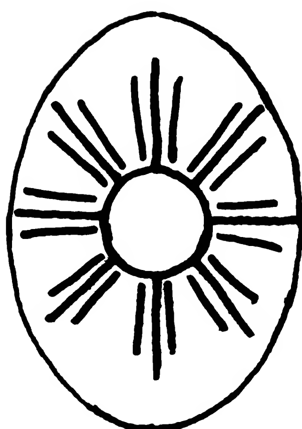
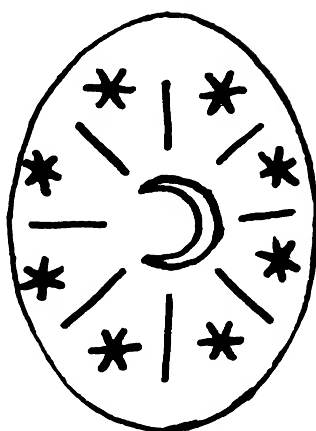
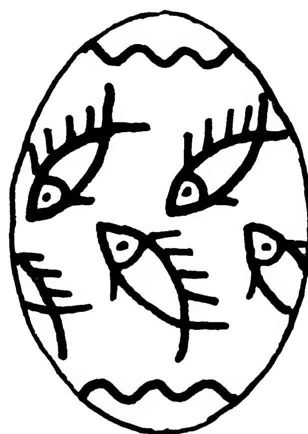
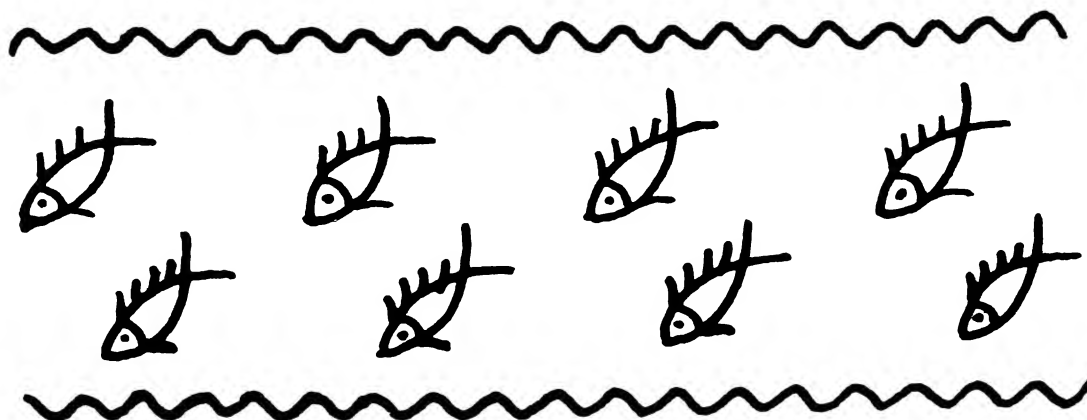
Tab XIII.
Motivy se zemí.
Na zem slunce svítí - práce Marie Neradové z Hrotovic.
Velký sluncový kruh se vytvoří ponořením špičky vajíčka do roztaveného vosku.

Tab. XIV.
Motivy na vodu.

Tab. XV.
Motivy na „vzduch" - povětří.

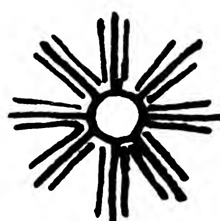
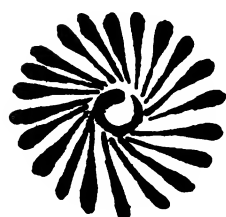
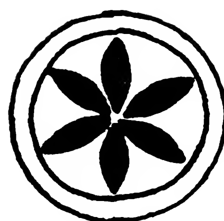
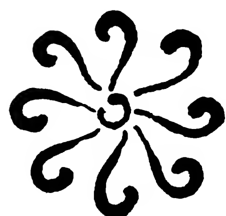
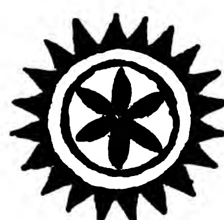
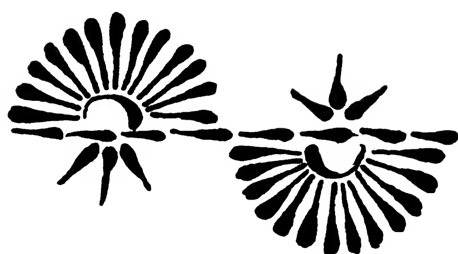
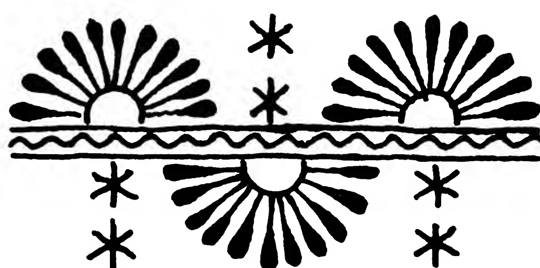
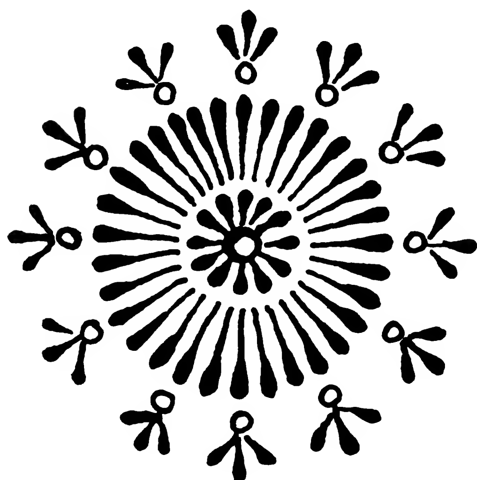
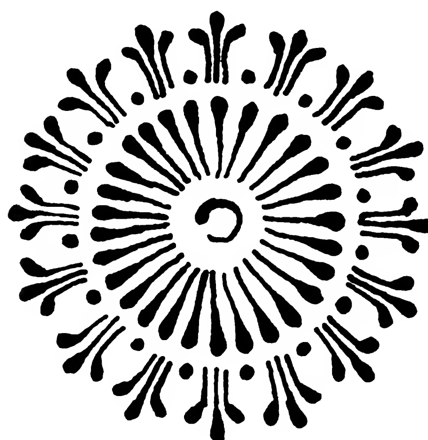
Tab. XVI.
Motivy o jetýlku
Motivy na lásku - věneček a srdce.

Tab. XVII.
Motivy na lásku
1. téma - život má kořen v srdci.
2. téma - srdce v srdci /mužovo a ženino/.
3. téma - kvetoucí srdce láskou objímají zamilované ruce.

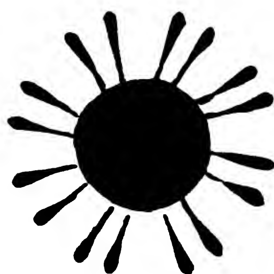
Jak v Rouchovanech u Slováčků r. 1906 malovala děvčata vajíčka se vzory „na nebe" a „na vodu"

Tab. XI.

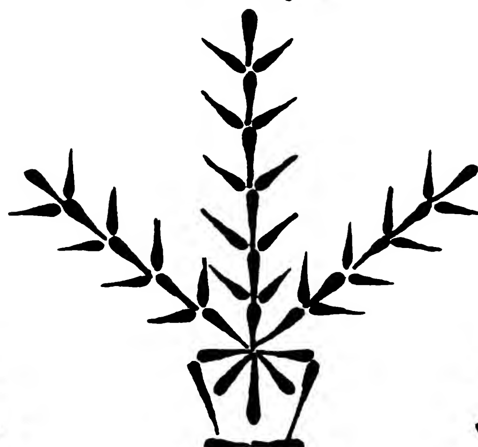

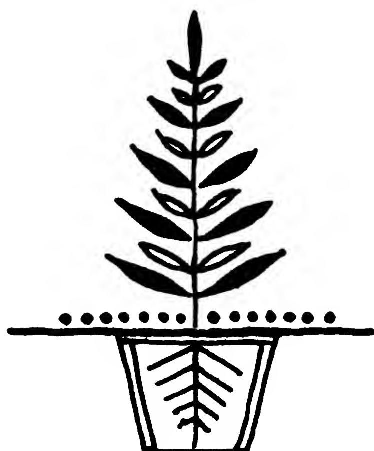
Slunce na horáckých kraslicích.

Na zem
slunce svítí.

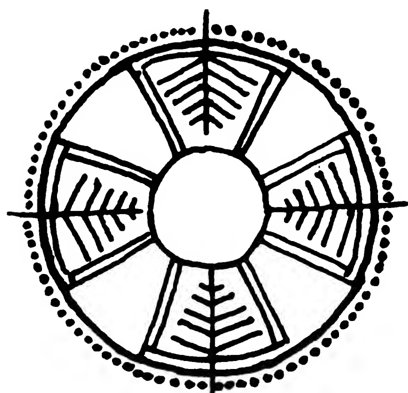
M. Nenadová
Hrotovice.

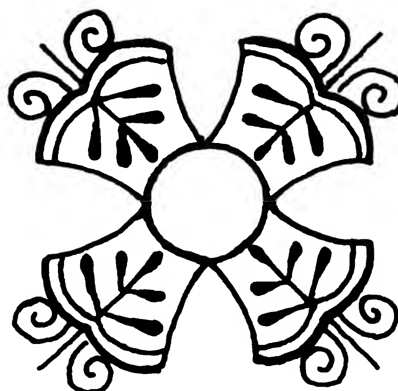

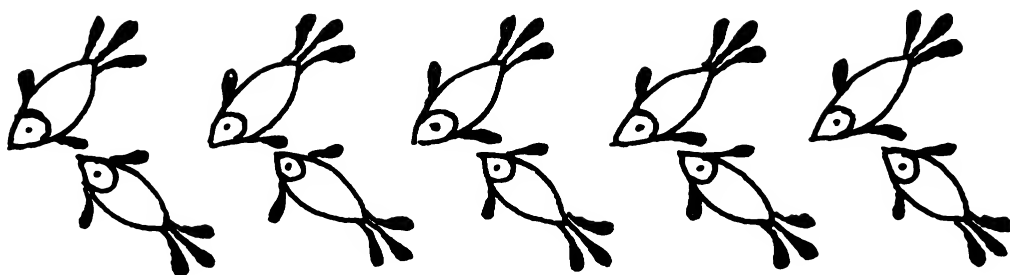
Motiv „země".

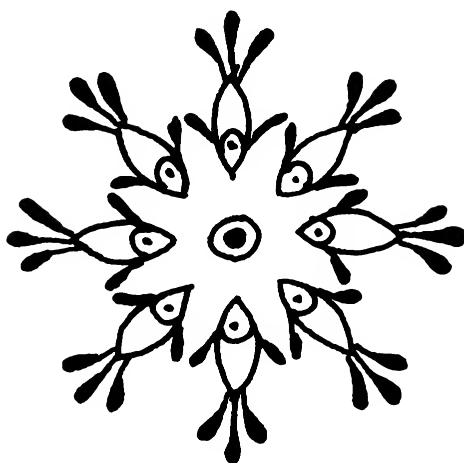

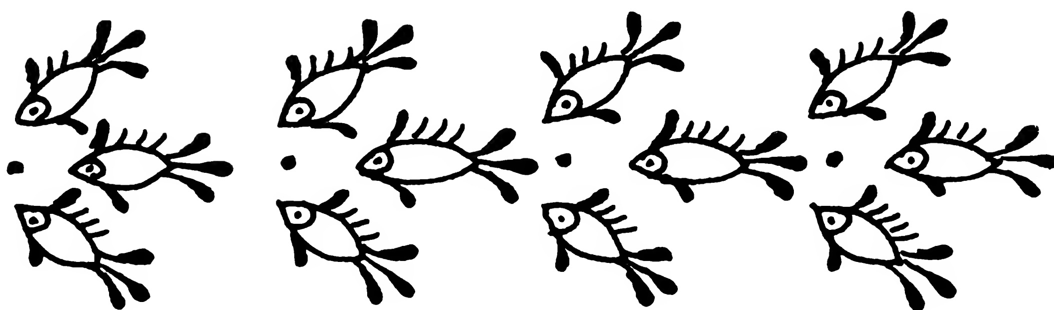

Na pouk.

Tab XIII.

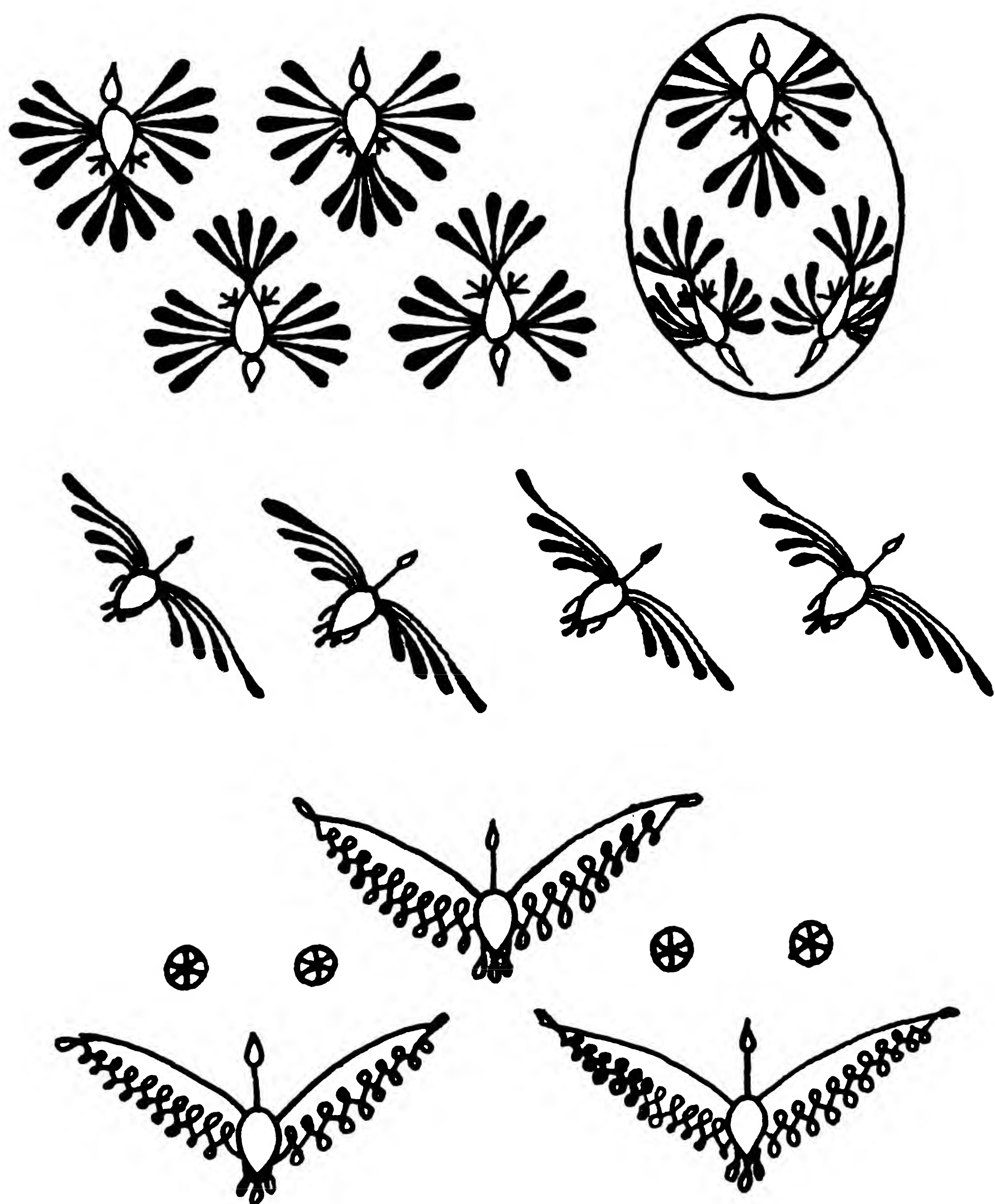

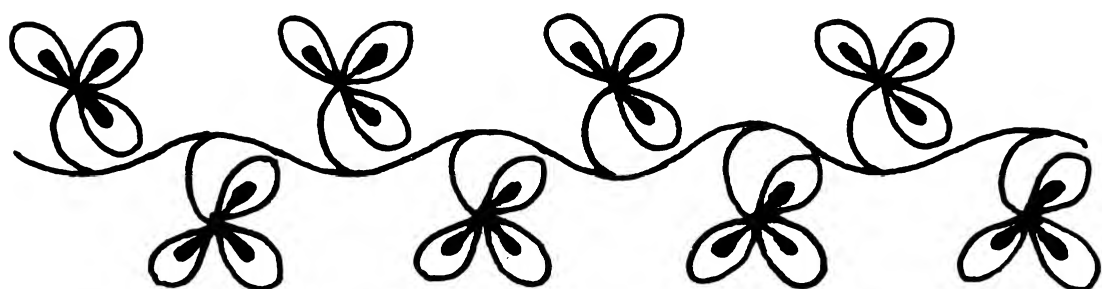
Motiv „na vodu".

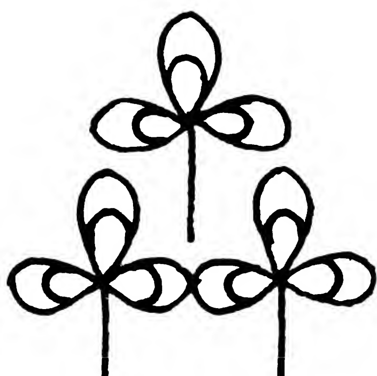
Tab. XIV.

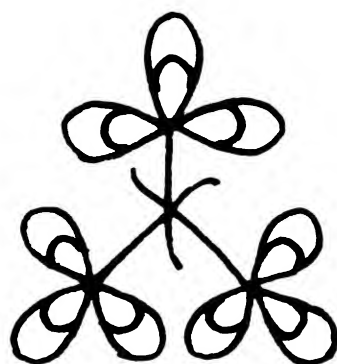

Motivy „na povětří-vzduch".

Tab. XV.

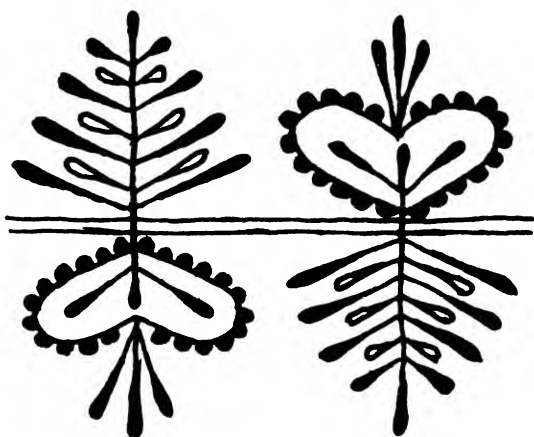
Panímámá Konvalinová, č. 37. nalovala na vajíčka jetýlky.
Rouchovany.

Rouchovany: Marie Lišková.

Tab. XVI.

Život má kořen v srdci.

Srdce v srdci.

Kvetoucí srdce objímají zamilované ruce.

Lidové motivy na kraslicích upravil Vrat. Bělík.

Tab XVII.

VZORY NA HORÁCKÝCH KRASLICÍCH

Vydává: OKS Třebíč - oddělení zájmové umělecké činnosti
Zpracoval: Vratislav Bělík
Náklad: 500 výtisků - n e p r o d e j n é
Povoleno: OK ONV Třebíč č. 327/81